

Lisztóczy László

„Ó Európa hány határ”

A könyvek kálváriája és apoteózisa a diktatúra évtizedeiben

Az egyik kedves egri kollégám és barátom nemrég „mindenekelőtt az irodalomnak elkötelezett, könyvekben és versekben élő ember”-nek nevezett engem. Vállalom ezt a jellemzést: az irodalom, a könyvek és a versek szeretete valóban végigkísérte, szebbé és gazdagabbá formálta életemet.

Most, hogy egy könyvekről szóló könyv ilyen sokak érdeklődését fölkelte, szeretném földézni néhány, a könyvekkel, a könyvgyűjtéssel kapcsolatos emlékemet, példákkal illusztrálva azt is, hogy milyen sorsot élt meg a könyv a diktatúra idején Közép- és Kelet-Európában.

Már markazi ötödikes kisdíák koromban volt saját könyvtáram. A kamrában adott neki helyet édesanyám, ahol az egyik polcsorról leszedte a befőttes üvegeket, hogy azt könyvekkel rakhassam tele. Egy alkalommal a gyöngyösi magyar szakos szakfelügyelőt is elhozták hozzánk a helybeli iskolából, hogy megmutassák neki a könyvtáramat, büszkélkedjenek egyik növendékükkel.

Édesanyám később, amikor a könyvgyűjtés számára már elfogadhatatlan méreteket öltött, haragudni kezdett rám. Egyszerű parasztasszony volt, a család, a természet és az Isten szeretete töltötte ki egész életét, minden egyéb luxusnak számított a szemében. A feleségemet is megpróbálta maga mellé állítani. Szóvá tette, hogy nincs pakolóhelye, mert még a szekrények alján is könyvek vannak, micsoda dolog ez! Ő azonban mellém állt: „Anyuka, ne tessék bántani Lacit, mások többet költenek borra, sörre, kártyára, nőre, mint Laci könyvre. Őket a szenvedélyük elviszi otthonról, Lacit pedig hazahozza.”

Egyik látogatásakor a kislányom, Lilla is a védelmemre kelt. A könyvtárszobában üldögéltünk és beszélgettünk kettesben, a kislányom pedig hol az édesanyjának tette a szépet a konyhában, hol körülöttünk somfordált. Édesanyám a könyvekre mutatva szidni kezdett: „Minek ez a sok könyv? Nekem csak egy imakönyvem volt, mégse cserélnék senkivel, még Kádár Jánossal se!” Lilla a csípőjére tette a kezét, és a könyvespolcra mutatott: „Nagymama, ez mind imakönyv!”

Se a feleségem, se a kislányom előtt soha többé nem mert szidni édesanyám a könyvek miatt.

Tanítványaimnak is említettem annak idején, hogy el tudnám mesélni az életemet könyvcsempészként is. Az 1970-es és az 1980-as években többször meglátogattuk Genfben élő sógoromat, beteg kislányunk kivizsgálásához és gyógyításához is a segítségét kérve, s onnan csempesztünk haza emigráns magyar könyveket

zsírpapírba csomagolva, szalonnának álcázva, hűtőtáskába rejtve. Egyszer levegőt kapott, és megfutott a jég a hűtőtáskában, kissé átítatta *A forradalom tanúi* című könyvet, ami emiatt hullámos lett, de így még jobban szeretem. Ez a könyv 1981-ben jelent meg másodszer Münchenben a *Nemzetőr* kiadásában, magyar menekültekkel folytatott, az ENSZ által szervezett beszélgetéseket tartalmaz az 1956-os forradalomról és szabadságharcról, hazahozatala tehát ugyancsak kockázatos volt az 1980-as évek elején.

A Svájból hazacsempészett könyvek egy részét tovább csempészem Erdélybe a barátaimnak az 1970-es évek közepétől, miután az egyik dobós osztályomat 1973 augusztusában elvittem Erdélybe kirándulni, és életre szólóan megbűvölt a valaha Tündérkertnek becézett ország rész szépsége és az ott élő magyarok vendégszeretete.

Eleinte, amikor még nem volt autónk és olyan autós barátunk sem, aki velünk szövetkezve vállalkozott volna a közös kirándulásokra, egyedül és vonattal jártam. Lilla lányunk halála, 1977 decembere után útítársammá szegődött a feleségem is. Emlékszem egy román vámosra, aki fülkéről fülkére járva ezeket a szavakat ismételte: „Könyv, puska, pistol! Könyv, puska pistol!” Mi a többi utassal együtt röhögtünk rajta, ő pedig elégedetten mosolygott, hogy milyen ellenállhatatlan humora van.

Később a mi Skodánkkal, amikor azt eladtuk, egy kerecsendi Trabant-tulajdonos tanítványommal eredtünk útnak. A *Ceaușescu*-diktatúra akkor már levetette minden álarcát, egyre nehezebb volt könyvekkel átjutni a magyar–román határon. Minél keserűbbé vált az ott élő magyarok sorsa, annál többször kerestük föl őket, olykor évente három–négy alkalommal is. Hetekig–hónapokig gyűjtöttük a könyveket, törtük a fejünket vigaszt és reményt nyújtó szavakon, jegyeztük föl a hitet adó és erősítő eseményeket, híreket.

A legbiztonságosabb és a legtovább bevált csempészési módszert a feleségem találta ki: olyankor az erdélyi kirándulásra készülődve igen sok pilótakekszet ettünk, és azoknak a dobozába rejtettük az Erdélybe szánt könyveket. A feleségem az indulás előtt éjszaka is föl-fölkelt ágyából, hogy igazítson valamit a csomagokon. Olykor a hozzánk érkező, velünk bizalmas viszonyban álló vendéget megkértük, hogy érezze magát román vámosnak, és mutassa meg, hogyan nyúlna a cókmojkainkhoz.

Körösfő határában egyszer hetvennégy könyvet szedtünk össze a pilótakekszes dobozokból meg például az ingujjakkból. Útítársaimmal ott rendszereztük, csomagoltuk újra a könyveket, elosztottuk, mit hová és kinek viszünk. Amikor Kolozsvárt megálltunk a Szent Mihály templom melletti téren, előfordult, hogy odajöttek hozzánk kolozsvári magyarok, és nem azt kérdezték, hogy hoztunk-e vegetát vagy bármit, ami ott hiánycikk volt, és amit még jegyre se mindig lehetett kapni, hanem azt, hogy hoztunk-e könyvet. Azt hiszem, hogy ilyen másutt aligha fordult elő a kerek világon.

Egyszer egri levéltári barátainkkal, Bán Péterrel, Varga Lászlóval és Kellner Juddal utaztunk a testvérhazába. Kolozsvárt megtekintettünk egy akkor megnyílt kiállítást, Incze János dési festőművész kiállítását. Ott volt a vendégek között Szabó T. Attila, talán minden idők legnagyobb magyar nyelvtudósa és Benczédi Sándor, a kiváló és roppant eredeti látásmóddal alkotó, Korondról származó szobrász. Bán Péter barátommal kiszaladtunk az autóhoz, kivettünk belőle egy nagy dobozt, ami tele volt akkor még gazdátlan, váratlan találkozásokra tartalékolt könyvekkel. A kiállítóterem ablakpárkányán kis kiállítást rögtönöztünk, s megkértük Incze Jánost, Szabó T. Attilát és Benczédi Sándort, hogy válasszanak maguknak ajándékot a könyvek közül. Emlékszem, hogy Szabó T. Attila a saját könyvét választotta, *Asszonyok és férfiak tüköre* volt a címe, 1980-ban jelent meg a Magvető Könyvkiadó Magyar Hírmondó sorozatában, vallomásokat tartalmaz a XVII. századi marosvásárhelyi válóperek anyagából. A könyv addig még nem jutott el hozzá, feltűnő örömmel vette a kezébe. Az ablakon keresztül meglátták a könyveket az utcai járókelők, és csakhamar nagy tömeg gyűlt össze, azt hitték, hogy magyarországi könyveket árulunk. Az igényeket, sajnos, nem tudtuk maradóképpen kielégíteni.

Mikó István barátunk és útitársunk egyszer Marosvásárhelyen elvitt minket Molter Károlyék házába, ahol akkor már a fiuk és a menyük, Marosi Barna és Ildikó lakott. A hónom alá csaptam egy pilótakekszes dobozt, amelyben tiltott, részben emigráns könyvek lapultak, és szó nélkül magam elé tettem az asztalra. Vendéglátóink mindenféle jóval kínálgattak, amit az ínséges időkben nem kis ügyességgel és lemondással gyűjtöttek össze a várt vagy váratlan vendégek számára. A pompás vendéglátást dicsérve, arra próbáltam rávenni őket, hogy kóstolják meg a hazai pilótakekszetet, nem fogják megbánni, mert nagyon finom, és hoztunk belőle bőven. Hiába győzködtem őket, gesztusomra elutasító választ kaptam, mondván, hogy hosszú út áll még előttünk, bármi megtörténhet velünk, jobb, ha spórolunk az enivalóval. Továbbra se fogytak el, inkább gyarapodtak az asztalon a finomságok, s én kellő alázattal, tapintattal újra és újra megismételtem a kínálgatást, mindhiába. A mit tudom én, hányadik kudarc után már önkényesen kinyitottam a dobozt, fölálltam és odavittem vendéglátóinkhoz. Könny szökött a szemükbe, amikor meglátták, hogy könyvekkel – és nem is akármilyenekkel – kínálok meg őket, szemüket törölgetve válogattak közöttük. Ezután Marosi Ildikó egyfolytában a könyvespolcokon futtatta a szemét, duplumokat keresve, és lassan-lassan egy halom régi könyv ágaskodott előttem az asztalon. Volt miből válogatnia, mert odaköltözésükkor Molter Károly könyvtárát összekeverték a sajátjukéval.

Ezeket a könyveket hazafelé nagyrészt elkobozták a román vámosok. Az általa okozott seb egy kicsit ma is sajog még.

A pünkösdi királyság 1989 nyaráig tartott, amikor Gyula felé szerettünk volna átjutni a magyar–román határon. Velünk jött az unokaöcsém is. Akkor leplezték le az éber román vámosok a pilótakekszes dobozok titkát, túl sok volt ugyanis belőlük. Egyenként kinyitogatták a dobozokat, és csakhamar ember nagyságú halmot emeltek a könyvekből az autónk mellett. Látva, hogy emigráns könyvek is megbújtak a többi között, valami nagy-nagy összeesküvés gyanúja merült föl bennük. Telefonáltak a nagyváradi szekusoknak, hogy jöjjenek gyorsan, mert baj van. Órákig kellett várakoznunk a szinte elviselhetetlen kánikulában. Megsejtettük, hogy mi vár ránk, és megbeszéltük a követendő taktikát. Elhatároztuk, hogy egyöntetűen azt valljuk, a könyveket üzleti szándékkal hoztuk Romániába, mert a szigorú tilalom miatt ugyancsak megnőtt a kereslet irántuk. Amikor megérkeztek a szekusok, egyenként rendelték maguk elé, de minden igyekezetük ellenére egyikünk se árult el senkit a barátaink, ismerőseink közül. Vallatás közben azokat, akik már túljutottak a tortúrán, elkülönítették a többiektől, ez azonban akkor már mit sem ért. Végül visszakaptuk a könyveket, de kitiltottak minket Romániából.

Abban bízva, hogy a kitiltás híre még nem jutott el Nagyváradra, az oda vezető határon sikerült átkelnünk, és az összegyűjtött könyveket célba juttatnunk.

A történetek miatt pedig csakhamar a még súlyosabb büntetést is megkapták azok, akik arra rászolgáltak: néhány hónap múlva, 1989 decemberében huszonegy óra alatt összeomlott a *Ceaușescu*-diktatúra.

(Elhangzott 2017. március 7-én az egri Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtárban „Szeretettel írom ide a nevem”. Könyvtáram egri vonatkozású dedikációs című könyvem bemutatóján. Közreműködött Elbe István, az OSZK információszolgáltatási igazgatója, Deé Nagy Anikó, a marosvásárhelyi Teleki Téka nyugalmazott vezetője és Ungvári P. Tamás előadóművész.)